

La rabassa morta a la comarca d'Igualada en la transició de les velles a les noves formes de propietat. 1750 - 1850.

Francesc Valls Junyent

1. Introducció

El contracte de rabassa morta ha estat estudiat des de diferents punts de vista. L'enfocament jurídic va ser el predominant durant la primera meitat del nostre segle quan la discussió sobre la naturalesa emfitèutica d'aquest instrument notarial tenia moltes implicacions socials. La lluita entre propietaris i conreadors de la terra, latent durant tot el segle XIX i franca i oberta a partir de la fil·loxera, va propiciar l'aparició d'estudis i treballs, generalment a càrrec de juristes, sobre la naturalesa jurídica del contracte de rabassa¹.

Posteriorment, la historiografia s'ha fixat en aquesta fórmula de cessió de la terra, tan estesa en les àrees vitícoles de Catalunya, des d'altres punts de vista. E. Giralt va publicar el 1965 el primer d'un gran nombre de treballs signats per autors diversos realitzats des de l'òptica de la història social.² En general, aquesta mena de

1. La bibliografia sobre el contracte de rabassa morta és molt extensa. Podeu trobar un recull dels treballs que tracten de la naturalesa jurídica d'aquest contracte a FERRER ALÒS, L. *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII i XIX)*. Barcelona, 1987, p. 440. Sobre el conflicte rabassaire cal acudir a BALCELLS, A. *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*. Barcelona, 1968.

2. GIRALT RAVENTÓS, E. «El conflicto rabassaire y la cuestión agrària en Cataluña hasta 1936», *Revista del Trabajo*, núm. 7 (1965). Entre els treballs publicats posteriorment al de Giralt cal destacar TORRAS I RIBE, J.M. «Evolución de las cláusulas de los contratos de «rabassa morta» en una propiedad de la comarca de Anoia», *Hispania*, núm. 134 (1976), p. 663-690, FERRER ALÒS, L. «L'evolució del contracte de rabassa morta al Bages, els segles XVIII i XIX», dins *XXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Manresa, 1981, p. 13-25 i COLOMÉ FERRER, J. «Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès durant el segle XIX: el contracte de rabassa morta i l'expansió vitícola», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8 (1990), p. 123-143. Dos treballs recents, i de moment inèdits sobre el contracte de plantació vitícola són els de MORENO CALVERIAS, B. *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya*. Beca-premi R. Noguera, Fundació No-

treballs se centren, d'una banda, en l'anàlisi del procés de desnaturalització sofert pel contracte de rabassa morta des de mitjan segle XVIII fins a la fil·loxera, i, de l'altra, en les modificacions introduïdes al llarg del temps en les clàusules més característiques d'aquest instrument notarial, per altre costat.

L'objectiu del present treball és ben bé un altre. No es tracta de precisar els principals trets distintius del contracte més característicament vitícola en una comarca concreta i la seva evolució al llarg del temps, sinó més aviat d'aproximar-se a la utilització que d'aquest instrument jurídic en van fer alguns propietaris durant l'etapa final de l'Antic Règim i la de consolidació de la regulació liberal burgesa dels drets de propietat sobre la terra. Es tracta de veure com un mateix instrument jurídic era utilitzat per assolir objectius diversos en l'etapa de confusió, d'ambigüitats i de fortes tensions socials dels anys del naufragi del vell règim i de l'emergència del nou. Es pretén, en definitiva, il·lustrar amb alguns exemples concrets extrets de la microhistòria, evolucions, comportaments i trajectòries, que, segurament, són generalitzables al conjunt dels sectors socials a què pertanyen els subjectes estudiats.

Els casos que es presentaran a continuació procedeixen de l'àrea geogràfica corresponent a l'actual comarca de l'Anoia. Aquesta comarca va conèixer al llarg del segle XVIII i la primera meitat del XIX una forta expansió del conreu de la vinya, fins al punt que, en molts llocs, l'arbust típicament mediterrani es va convertir en el conreu més important. El contracte de rabassa va ser a l'Anoia, igual que a les veïnes comarques del Penedès i el Bages, l'instrument jurídic regulador de l'expansió vitícola.

2. L'especialització vitivinícola de l'Anoia al llarg del segle XVIII i la primera meitat del XIX i el contracte de rabassa morta

Segons les dades recopilades del cadastre borbònic a la comarca d'Igualada, la vinya cobria el 24,7% de l'àrea conreada l'any 1720. La principal dedicació de la terra conreada eren els cereals. Les terres de sembradura representaven més del 70% de la terra conreada. L'olivera, l'horta i els fruiters eren conreus marginals si atenem a la proporció de terra conreada que cobrien. El predomini de la dedicació cereal·l·cola de les terres de conreu i l'escassa dimensió relativa de l'àrea conreada constituïen els elements més característics del paisatge agrari de la comarca igualadina després de la Guerra de Successió.

guera 1993, i el de QUEROL SEGURA, J. M. «Terra i vinya. Una societat en canvi, el Baix Penedès 1750-1800». Treball de doctorat. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 1993.

QUADRE I. *Canvis en l'estructura de conreus de l'Anoia entre 1720 i 1860 (en tants per 100)*

<i>Conreus</i>	Conca d'Odena-Vall de Carme-Estret de Capellades		Vessants penedesencs segarrencs		Altiplans Conjunt		Conjunt comarca	
	vers 1720	vers 1860	vers 1720	vers 1860	vers 1720	vers 1860	vers 1720	vers 1860
Sembradura	62,77	21,79	68,29	12,50	84,42	56,72	70,71	28,46
Vinya campà	—	28,65	—	—	—	10,13	—	13,03
Vinya espessa	—	19,67	—	—	—	—	—	6,95
Vinya	34,00	22,44	20,91	82,77	14,67	30,98	24,79	46,60
Total vinya	34,00	70,76	20,91	82,77	14,67	41,11	24,79	66,58
Olivar	2,24	5,83	10,03	4,11	0,32	1,66	3,69	4,02
Horta	0,99	1,62	0,77	0,62	0,27	0,51	3,73	0,94
Superfície conreada	100	100	100	100	100*	100	100**	100

* L'àrea total conreada inclou també un 0,27% d'altres conreus.

** L'àrea total conreada inclou un 0,08% d'altres conreus.

Font: F. VALLS, *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'anoia. 1720-1860*, treball de recerca, doctorat interuniversitari d'Història Econòmica (UA Barcelona, setembre de 1994, p. 64).

Cap al 1860, la imatge paisatgística d'aquesta comarca de la Catalunya interior havia canviat substancialment, com s'aprecia en el Quadre I. S'han posat en conreu moltes terres que, majoritàriament, s'han plantat de vinya. Aquesta dedicació del sòl representa cap al 1860 el 66,6% de l'àrea total conreuada. Les terres de sembradura han retrocedit fins al 28,5%; els altres conreus es reparteixen l'escàs 5% restant.

Cal dir que aquesta gran transformació del paisatge no ha afectat de manera homogènia tota la comarca. Els municipis on la vinya ha progressat menys són els de l'àrea comarcal més propera a la Segarra (altiplà de Calaf-Argençola). Al sector comarcal en contacte amb el Penedès (subcomarca de Piera), la vinya quasi assoleix la categoria de monoconreu. Entremig, resta la Conca d'Òdena amb Igualada al bell mig. En aquest sector comarcal la vinya ha fet progressos importants, però menys notables que en els vessants penedesencs de la comarca, a causa que, a principis del XVIII, ja representava un percentatge important de l'àrea conreada, com es pot apreciar en el quadre I.

A l'Anoia, com a les altres comarques que van especialitzar les seves agricultures en la producció de vi, l'expansió de l'àrea vitícola es va fer, sobretot, a costa de les

terres ermes i boscoses, encara que també es van plantar vinyes en les terres campes o de sembradura. L'expansió vitícola a l'Anoia i a altres comarques va fer possible superar les limitacions inherents a les condicions tècniques sota les quals es desenvolupava la producció tradicional de cereals; però encara són per determinar els efectes que sobre el medi van tenir les roturacions.

Com s'ha dit més amunt, a la comarca d'Igualada l'instrument jurídic que va regular l'avanç de l'àrea vitícola va ser, fonamentalment, la rabassa morta. Els protocols dels notaris de les àrees de la comarca on més va progressar la vinya són plens de contractes d'aquesta modalitat. J. M. Torras i M. Gutiérrez van analitzar les característiques que prenia aquest contracte a l'Anoia durant la segona meitat del XVIII a partir de mostres dels contractes escripturats a les notaries de la capital de l'Anoia.³ El primer va treballar totes les concessions d'un patrimoni concret. El segon va optar per examinar una mostra de contractes triats a l'atzar entre els protocols de dos notaris igualadins.

Per la meua part, he buidat els contractes que es troben en els protocols dels sis notaris que, entre 1715 i 1850, es van succeir al capdavant de la notaria de Piera, població enclavada al mig del sector comarcal on la vinya va experimentar una expansió més important, durant el XVIII i la primera meitat del XIX. El número de contractes escripturats cada any i l'extensió de les peces de terra objecte de concessió a rabassa m'han permès precisar la cronologia i certes característiques del procés d'expansió vitícola com ara el tipus de terra objecte de plantació. Per altra banda, l'anàlisi de les clàusules referents a la partició de fruits entre propietari i rabassaire ha permès concretar la cronologia de l'enduriment de les condicions contractuals a què s'havia de sotmetre el rabassaire.⁴

Ja s'ha dit, però, que aquí no es tractava d'exposar els resultats d'aquesta primera aproximació a les característiques dels contractes escripturats en una notaria determinada. L'objectiu, com s'ha anunciat més amunt, consisteix a extreure de la massa de contractes recollits els que fan referència a alguns patrimonis concrets, per tal de combinar la informació que ens proporcionen amb la procedent d'altres fonts (notarials i fiscals), per tal de determinar, en cada cas, per quina raó es va recórrer a aquest instrument jurídic durant l'etapa final de l'Antic Règim i els anys de consolidació de les noves formes de propietat de la terra, sorgides de la reforma agrària liberal. Fou precisament en aquest període turbulent en els ordres polític i social que, a l'Anoia com al Penedès (i segurament al Bages i altres comarques del prelitoral i interior català), es consolidà i s'accentuà l'orientació vitivinícola que havia

3. TORRAS I RIBÉ, J. M. *Evolució... op. cit.* i GUTIÉRREZ POCH, M. «Diferenciació pagesa i proletarització: el contracte de rabassa morta a l'Anoia en el darrer terç del segle XVIII», *Miscellanea Aqualatensis*, núm. 6 (1990), p. 95-132.

4. Vegeu el treball de recerca presentat per l'autor d'aquestes planes al doctorat interuniversitari d'història econòmica citat al peu del Quadre I, capítol 5.

pres l'agricultura comarcal a partir de mitjan segle XVIII.⁵ Fou en aquest context, quan la rabassa morta es consolidà com a fórmula contractual reguladora de les relacions socials sorgides entorn de la plantació de noves vinyes, i, per tant, com a principal mecanisme d'explotació del treball d'altri, en mans de la nova classe propietària que emergí de la reforma agrària liberal.⁶

3. La rabassa morta i els nous hisendats antics nobles

Les formes que va prendre l'adaptació de l'aristocràcia tradicional a les noves circumstàncies sorgides de la reforma agrària liberal han estat recentment estudiades per R. Garrabou, E. Tello i E. Vicedo.⁷ En un treball recent, aquests autors observen com en el cas del patrimoni Sentmenat va existir una recomposició posterior a l'abolició del delme i a la crisi definitiva del règim senyorial, a partir de la dinamització d'aquella part de territori de cadascun dels senyorius sobre la qual el marquès n'havia mantingut el domini útil: l'heretat. L'establiment, arrendament o cessió a parceria del que moltes cases nobiliàries catalanes, com ara els Sentmenat, havien aconseguit consolidar com a propietat plena en el sentit liberal-burgès del concepte, els va permetre, en força ocasions, sobreviure a la crisi definitiva del sistema social que els havia fet emergir.

El primer dels personatges que desfilà per aquestes planes presenta moltes similituds amb el retrat —esbossat pels autors citats— d'aquell marquès de Sentmenat que li va tocar viure la traumàtica experiència de l'ensorrada de l'Antic Règim i la descomposició del sistema senyorial. Es tracta de J. M. Dalmases i de Gomar, senyor jurisdiccional del terme de Pierola (municipi enclavat al sud-est de l'actual comarca de l'Anoia) els vassalls del qual, a partir de 1820, es negaren a

5. Sobre l'acceleració de l'especialització vitivinícola a les comarques del pre-litoral català durant els decennis posteriors a la Guerra del Francès podeu veure COLOMÉ FERRER, J.; VALLS JUNYENT, F. «La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per una reflexió», *Recerques*, núm. 30 (1994), p. 47-68.

6. Sobre els grans trets de la reforma agrària liberal espanyola i la nova regulació dels drets de propietat sobre la terra podeu veure la síntesi de GARCIA SANZ, Àngel. «Crisis de la agricultura tradicional y revolución liberal (1800-1850)», dins *Historia agraria de la España contemporánea. 1. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*. Barcelona, 1985, p. 9-73. Com a treballs més específics sobre el tema cal consultar els de PESSET, Mariano. *Dos ensayos sobre la propiedad de la tierra*. Madrid, 1982, i entre els de CLAVERO, B. *El código y el fuero*. Madrid, 1982.

7. GARRABOU, R.; TELLO, E.; VICEDO, E. «De rentistas a propietarios: la gestión de patrimonios nobiliarios en el último ciclo de la renta feudal en Cataluña (1720-1840)», dins *Señorio y feudalismo en la Península Ibérica. Siglos XII-XIX*. Saragossa, 1993, p. 567-604 i GARRABOU, R.; SAGUER, E.; SALA, P. «Formas de gestión patrimonial y evolución de la renta a partir del análisis de contabilidades agrarias: los patrimonios del marquès de Sentmenat en el Vallés y en el Urgell (1820-1917)», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 5 (1993), p. 97-125.

pagar el delme i altres drets que ell, igual que els seus avantpassats, des de temps immemorials, acostumava a percebre com a senyor jurisdiccional del lloc.⁸

La família Dalmases estava en possessió de la baronia de Pierola des de 1689, moment en què el patrici barceloní Pau Dalmases i Ros l'havia comprat als Calders, que fins aquell moment n'eren els titulars.⁹

A diferència del que havien fet els seus antecessors, els Dalmases van optar per mantenir en ple domini un dels masos de la senyoria que havien adquirit. Desconeixem si van comprar el domini útil d'aquest mas o si es tractava encara d'un mas deshabitat en el moment en què adquiriren la baronia. El fet és que, ja a principis del segle XVIII, ens trobem els Dalmases com a titulars del domini útil del mas anomenat «La Torra», que constituí d'aquesta manera una mena d'heretat en el si d'aquest senyoriu, que pel que sembla, no en tenia abans d'anar a parar a mans de l'esmentat Pau Ignasi de Dalmases.

El règim d'exploració del mas La Torra adoptat per la família Dalmases, en un primer moment, va ser, segons tots els indicis, la masoveria. El 6 d'agost de 1725, Ramon de Dalmases i de Vilana, fill de Pau Ignasi de Dalmases va signar contracte de masoveria a favor de Joan Pau Fossalba. El contracte tenia una durada de tres anys. El masover es comprometia a pagar 25 lliures cada any en concepte d'estatge,

8. A Pierola, igual que a Piera i a Masquefa es negaren a pagar els delmes de la collita de 1820, esgrimint que, el delme «es una prestació procedente de señorio y como tal abolida por el Decreto de Cortes Generales y extraordinarias del seis agosto mil ocho cientos once» (Arxiu Històric Comarcal d'Igualada (AHCI), secció notarial, not. Mariano Cases Boldú, 22-9-1820). Davant la negativa dels pagesos d'aquestes poblacions a pagar delmes, els respectius senyors, hagueren de fer us de la força pública per procedir al cobrament (AHCI, secció notarial, not. Mariano Cases, 16-10-1820).

9. Pau Dalmases i Ros era fill d'un pare nascut a una altra població anoienca, St. Martí de Sesgueioles, que s'havia traslladat a Barcelona cap a mitjan segle XVII. Els Dalmases esdevingueren uns dels membres més representatius de la burgesia mercantil barcelonina de finals del segle XVII. Enriquets per la participació en afers mercantils diversos, cercaren l'ennobliment a partir de l'adquisició de títols i drets nobiliaris. Pau Dalmases i Ros a més de senyor de Pierola, esdevingué senyor de Vilallonga per la compra que feu el mateix 1689 al baró de Rocafort del castell, lloc i terme de Vilafranca, situat en la pròpia comarca de l'Anoia, a prop de St. Martí de Sesgueioles, lloc d'on, com s'ha dit, era originària la família. Sobre aquests primers Dalmases es pot veure CARRERAS BULBENA, J. «Constitució i actes conservades de l'Academia Desconfada», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*. Tom. X (1922), p. 225 i ss. i «Estudis biogràfics d'alguns benemèrits patricis», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*. Tom. 23 (1927), p. 179 i ss, VOLTES BOU, P. *Pau Ignasi de Dalmases i Ros i el seu temps*. Barcelona, 1962, i LOBATO, I. «Activitat econòmica i actitud política de la burgesia mercantil barcelonina al final del segle XVII: la família Dalmases», *L'Avenç*, núm. 184 (set. 1994), p. 20-23. La trajectòria de la família Dalmases és molt similar a la d'altres membres de la burgesia mercantil barcelonina de finals del segle XVII. Vegeu, per exemple, l'evolució d'uns dels seus veïns al barceloní carrer de Montcada, els Cortada, a GIRALT RAVENTÓS, E. «Família, afers i patrimoni de Jaume Cortada, mercader de Barcelona, baró de Maldà», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 6 (1986), p. 271-317.

d'aglanatge i d'herbes i a pagar parts dels grans i llegums a la sisena, del vi al terç i de l'oli a mitges. A més, li exigiren que, en aquells tres anys que havia de durar el contracte, plantés vint-i-cinc oliveres, deu arbres fruiters i dos mil ceps.¹⁰

Si bé al llarg dels segles XVIII i XIX la masoveria continuà sent el règim d'explotació d'aquest mas convertit en heretat senyorial, els seus propietaris, i a la vegada senyors jurisdiccionals del terme, a partir de la dècada de 1760 optaren per segregar petites parcel·les d'erm de la masoveria, per tal de cedir-les a rabassa morta a altres pagesos diferents del masover. Sabem que el 12 de setembre de 1764, Ramon de Dalmases va atorgar tres contractes de rabassa morta que implicaven la cessió d'un total de tretze jornals de llauró de bous de terra erma.¹¹ El dia 11 d'octubre de 1772 signà cinc contractes més de rabassa que comprenien sis jornals de llauró de mules de terra erma.¹²

No hi ha notícies de més contractes de rabassa escripturats davant dels notaris pierencs. Però, segons tots els indicis, va ser durant el segon terç del segle XIX que els Dalmases van accelerar el procés d'establiment de rabassaires en les terres de l'heretat senyorial.

Cap a 1860, l'heretat anomenada La Torra era l'únic que quedava als Dalmases de la baronia que havien adquirit el 1689. Com a conseqüència de la reforma agrària liberal havien perdut la condició de senyors jurisdiccionals del lloc i havien hagut de deixar de percebre les rendes típicament feudals, d'entre les quals cal destacar, pel seu volum, els delmes. L'única possibilitat que els restava d'adaptar-se al nou ordre de coses sorgit de la reglamentació liberal de la propietat passava per dinamitzar el que havia restat a les seves mans després de la tempesta; l'antiga heretat que ara els equiparava a alguns dels seus antics vassalls-emfiteutes elevats a la condició de nous propietaris absoluts. En aquesta àrea, immersa de ple en el procés d'especialització vitivinícola, Josep M. de Dalmases i de Gomar va trobar en la rabassa morta l'eina per a maximitzar la renda d'allò que li quedava un çop despullat de la seva condició de senyor feudal, és a dir, la propietat plena sobre una petita porció del seu antic senyoriu.

Segons el Quadre II, construït a partir de la informació procedent de l'amillament de 1861,¹³ l'antiga heretat senyorial dels Dalmases a Pierola constituïa una finca d'unes 73 Ha, de les quals quasi 25 restaven ermes. El conreu predominant era la vinya element que sens dubte està en relació amb el fet que el 90% de la finca es trobava cedida sota contracte de rabassa morta. El 10% restant corresponia a la masoveria pròpiament dita. Cap a 1860 els Dalmases tenien establerts a les seves terres un total de vint-i-tres rabassaires.

10. Arxiu Parroquial de Pierola (APP), Secció notarial, manual XXIX, fol. 169 i ss.

11. AHCI, not. Pau Cases Alibau.

12. *Idem*.

13. ACA, Hisenda, amillaments, reg. 1051.

QUADRE II. *Conreus i règim d'explotació de la terra a la propietat Dalmases de Pierola cap a 1860*

	<i>Vinya</i>		<i>Olivera</i>		<i>Tòtal conreat</i>		<i>Tòtal erm</i>		<i>Tòtal amillarar</i>	
	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha	%
Masoveria	2,74	5,6	0,05	3,7	2,79	5,5	4,60	18,6	7,39	9,8
23 rabassaires	46,56	94,4	1,27	96,3	47,83	94,5	20,12	81,4	67,96	90,2
Total	49,30	100	1,32	100	50,62	100	24,72	100	75,35	100

Font: Esmentada en el text.

En definitiva, amb la presentació d'aquest cas es vol subratllar el que ja havien posat de manifest Garrabou, Tello i Vicedo.¹⁴ Amb la reforma agrària liberal, en el cas català, restà la porta oberta a la vella aristocràcia per incorporar-se al nou ordre, si havien conservat el domini útil sobre les heretats dels seus senyorius. En les àrees on estava en marxa un procés d'especialització vitivinícola, com és aquest el cas, on encara restava molt erm i bosc a l'heretat susceptible d'ésser posat en conreu, la fragmentació d'aquest espai i la seva cessió sota contractes de rabassa morta amb clàusules cada cop més gravoses per als rabassaires constituï l'instrument idoni en mans d'aquests nous propietaris, antics nobles, per intentar recuperar una part del terreny perdut com a conseqüència de la desaparició de la renda pròpiament feudal. D'aquesta manera la vella classe nobiliària va contribuir a la intensificació del procés d'especialització vitivinícola que, a l'Anoia, com a altres comarques es va produir durant els decennis posteriors a la Guerra del Francès.

4. *La rabassa morta i els nous hisendats antics emfiteutes*

Entre els vassalls que el 1820 van encapçalar la resistència al pagament dels delmes corresponents a Josep Maria de Dalmases i de Gomar, en el terme de Pierola, cal destacar Miquel Subirats Margenat, el qual el 8 d'octubre de 1820 va rebre poders de diversos veïns de la població per portar a terme, davant les instàncies judicials i administratives pertinents, les gestions que fessin falta fins a aconseguir que el terme de Pierola quedés exempt del pagament de delmes.

Miquel Subirats, que serà el segon personatge a desfil·lar per aquestes planes, era un dels vassalls de Dalmases més ben situat. Cap al 1820, en el moment en què es posa al davant del moviment veïnal de resistència al pagament dels delmes, tenia un

14. GARRABOU, R.; TELLO, E.; VICEDO, T. *De rentistas... op. cit.*

patrimoni de grans dimensions, fruit d'un procés d'acumulació que arrenca, com a mínim, de principis del segle XV.

Després de la crisi demogràfica baix-medieval, els Mata de Garrigues (antecessors dels Subirats) aconseguiren fer-se amb el control de diversos masos rònecs, ja sigui per mitjà de compra als hereus dels seus antics possessors, que havien emigrat cap a un altre lloc, ja sigui per establiment emfitèutic d'aquelles terres atorgat pel propi senyor directe. El fet és que, durant el segle XV, havien engrandit considerablement el seu patrimoni com a conseqüència de la incorporació de predis que havien quedat sense conreadors com a conseqüència de la crisi demogràfica del segle XIV.

Durant els segles moderns se'ls troba participant activament en el mercat de crèdit rural com a prestamistes. Incrementen el patrimoni rústic per mitjà de l'adquisició de noves terres i l'execució dels béns d'aquells que no els poden retornar els diners que els han deixat. D'altra banda, durant els segles XVI i XVII, els Mata de Garrigues col·laboren amb el senyor jurisdiccional del lloc en el manteniment de l'ordre vigent. Diverses generacions de la família exerciren de batlle senyorial¹⁵ i en la seva pròpia casa es va portar a terme una de les diverses capbreuacions del lloc.¹⁶

A finals del segle XVII, el 1671, la pubilla Mata de Garrigues, Maria, es casa amb Gaspar Subirats, hereu d'un important mas de la veïna parròquia del Bruc. Fruit d'aquest casament el mas Subirats del Bruc queda incorporat al patrimoni dels Mata de Garrigues, aportat per la pubilla Maria al matrimoni.¹⁷

Les declaracions de Josep Subirats Mata de Garrigues, fill del matrimoni de Gaspar Subirats amb Maria Mata, en els capbreus del Bruc pel monestir de Montserrat (1726) i Pierola per en Ramon de Dalmasas i de Vilana (1731) ens permeten refer el procés de formació d'aquest patrimoni des del segle XV (Quadre III).

A finals del segle XVIII els Subirats comencen a realitzar cessions de terra a rabassa morta. La primera documentada data de 1781. En aquesta ocasió, el rabassaire, Josep Subirats Isart, segurament era un familiar del propietari, Josep Subirats Amat, encara que no s'ha pogut determinar exactament el grau de parentiu que hi havia entre ambdós.¹⁸

No hi ha notícies de cap altra concessió de terra a rabassa fins a 1816, moment en què el mateix Miquel Subirats Margenat juntament amb sa mare Teresa Margenat signa contracte de rabassa morta a favor de Juan Jorba, pagès del Bruc.¹⁹ A par-

15. El 1640, per exemple, era batlle del lloc, Joan Mata de Garrigues. APP, secció notarial, man. L-M, fol. 19.

16. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), not. Antoni Batlle, capbreu de Pierola, 1604.

17. APP, matrimonis.

18. AHCI, not. Pau Cases Alibau, 7-IX-1781.

19. Arxiu Històric St. Feliu de Llobregat (AHSFL), not. Gaspar Miró, 12-XII-1816.

QUADRE III. *Patrimoni de Josep Subirats i Mata de Garriga segons els capbreus de Pierola de 1731 i del Bruc de 1726.*

<i>Propietat capbrevada</i>	<i>extensió</i>	<i>Forma d'adquisició</i>
A Pierola		
1. mas de Garrigues Sobirà amb una capella en ell edificada	no consta	
2. Una part del mas Garrigues Jussà (ròneg)	25 jornals	
3. Mas de Goltres Sobirà (ròneg)	no consta	Compra d'Antoni Mata de Garrigues a Ramon Falquet àlies «de Goltres» el 10-I-1470
4. Mas de la Valdriga (ròneg)	20 jornals	Compra de Romeu de Garrigues a Joan Mussons el 15-II-1420
5. Masos Gosaranes i Estevens (rònegs)	170 jornals	Establiment emfitèutic del senyor directe el 19-III-1422
6. Mas Vinyals («dirruit i deshabitat»)	50 jornals	Compra feta per Joan Mata de Garrigues a Pere Febrer el 1-X-1550
7. Una partida del mas Pisans (ròneg)	8 jornals	
9. Una peça de terra	24 jornals	Compra feta per Joan Mata del mas de Garrigues a Salvador Febrer el dia 22-XI-1594
10. Una peça de terra	7 jornals	Compra feta per Joan Mata del mas de Garrigues a Gabriel Febrer àlies «Pinalt» el 2-VII-1561
11. Una peça de terra	4 jornals	
Al Bruc		
1. Mas de Vilaclara (també Subirats)	50 jornals	Pertanyen a Josep Subirats i Mata com a hereu de Gaspar Subirats i Mata de Garrigues, pagès del terme de Pierola, a qui pertanyien com a hereu del seu pare i avi del dit Josep Subirats, Mateu Subirats, pagès del terme del Bruc.
2. Mas Gombau (ròneg)	no consta	
3. Diverses peces de terra	213 jornals	

Fonts: ACA, notariais de St. Feliu de Llobregat, not. Josep Noguera, Capbreu del Bruc per manament del Monestir de Montserrat, 1726; Arxiu Municipal de Piera, Capbreu de Pierola 1731. Les referències sobre les formes d'adquisició de les propietats capbrevades a Pierola procedeixen del capbreu de 1604 (AHPB, not. Antoni Batlle, Capbreu de Pierola, 1604)

tir d'aquest moment les plantacions de vinya portades a terme mitjançant cessions de terra a rabassa morta s'intensificaran. El 1818, Miquel Subirats acudeix a cal notari a signar una altra rabassa i el 1820 en signa sis més, totes elles referides a terres de la seva propietat de Pierola.²⁰ El 1822 van ser onze els contractes de rabassa morta que autoritzà el notari d'Esparreguera Ventura Gaspar Miró Oriol sobre terres de Subirats situades en el terme del Bruc.²¹

Durant el segon terç del segle XIX, el germà de Miquel Subirats, Pere, continuà l'ancestral estratègia familiar d'engrandiment del patrimoni heretat, per mitjà de l'execució de terres a propietaris endeutats amb ell. El 28 de març de 1840 Pere Subirats Margenat va fer un préstec de 8.260 lliures a favor de Josep Pasqual Rave-lla, hisendat natural d'Esparreguera, veí de Barcelona. Deu dies després li deixava 1.760 lliures més. Ambdós crèdits s'havien de retornar abans d'un any.²² Aquests préstecs es garantiren amb la hipoteca de la finca denominada «Eucata», pròpia del deutor, situada part en el terme de Masquefa i part en el de Pierola. Pasqual no va retornar els diners i finalment el 1843 es veia obligat a entregar a Subirats la finca hipotecada, que ja en aquell moment «*mucho parte de sus tierras estan establecidas a rabassa muerta a varios sugetos*»²³.

El 1854, mitjançant un procediment similar al que s'acaba de descriure, Pere Subirats afegeix al seu patrimoni una altra finca anomenada «can Cardús» situada a cavall dels termes municipals de Pierola, Esparreguera i Collbató.²⁴

Segons els amillaments de Pierola, de Masquefa, del Bruc i d'Esparreguera dels primers anys seixanta del segle passat, la propietat de Joan Subirats Parent, fill i hereu de l'esmentat Pere Subirats i de la seva tercera muller, consistia en quasi 600 Has.²⁵ Tal com es pot apreciar en el Quadre IV, d'aquestes 600 Ha, una mica més de la meitat, 321 Ha, es trobaven plantades de vinya, extensió que representava el 92,26% de l'àrea conreada en el conjunt de finques de Subirats. No cal dir que aquesta forta decantació vitivinícola del patrimoni Subirats està en estreta relació amb el fet que quasi el 60% es trobava cedit a rabassa morta a més d'un centenar de pagesos dels pobles del Bruc, de Pierola, de Masquefa i d'Esparreguera. El 40% res-

20. AHCI, not. Pau Castell Posas 6-X-1818 i 6-III-1820.

21. AHSFL, not. Ventura Gaspar Miró, 4-XI-1822.

22. AHCI, not. Pau Castell Posas, 28-III-1840 i 9-IV-1840.

23. AHCI, not. Pau Castell Posas, 30-III-1843. El preu de la venda va ser de 22.395,75 lliures catalanes que van servir al venedor per liquidar diversos crèdits hipotecaris que gravaven la finca venuda, entre ells els esmentats a favor de Pere Subirats,

24. AHPB, not. Fco. Bellsollé, 30-I-1854.

25. A l'amillament de Piera de 1853 consta que Pere Subirats té en el terme municipal d'aquella població una propietat d'unes 15 Ha, dotze de les quals es troben cedides a rabassa a sis pagesos diferents. No s'ha inclòs aquesta finca en el Quadre 4 perquè no figura en els amillaments posteriors de 1861 i 1862, en els quals només consta que en Subirats té a Piera una casa dins el casc urbà de la població (ACA, hisenda, amillaments, regs. 1041, 1042 i 1043).

tant, és a dir aquella part del patrimoni que no es trobava cedida a rabassa, corresponia a terres que en Subirats o bé explota directament o bé té cedides a algun pagès en règim de masoveria. Sembla altament provable que una part més o menys important del mas primitiu de Subirats (Mas Mata de Garrigues, ubicat al terme de Pierola) que no es trobava cedida a rabassa fos conreada per mitjà de treball assalariat de jornalers que, segurament, devien ser, de manera majoritària, els propis rabassaires de Subirats. Els establiments emfitèutics de terreny per edificar casa atorgats a favor dels rabassaires de la finca a partir de 1830 respondrien,²⁶ en aquest sentit, a una estratègia encarada a estrènyer els vincles entre el propietari i els conreadors de la seva finca de cara a fixar la mà d'obra a la pròpia finca. En aquest mateix sentit, actuaria la concessió de crèdits a aquests rabassaires, abastament documentada en el cas de la família Subirats, durant els anys de les dècades de 1850 i 1860.²⁷

5. La crisi de la renda feudal i l'expansió de la contractació a rabassa morta

Cap a mitjan segle XIX, quan havien quedat enrere les turbulències socials i els conflictes que havien enfrontat durant els anys vint els Subirats amb els Dalmases, la reforma agrària liberal havia llimat les diferències entre la naturalesa jurídica dels seus respectius patrimonis. Després de la reforma agrària liberal, tant el vell noble com el seu antic vassall havien esdevingut nous propietaris en el sentit capitalista del terme. Dalmases s'incorporà a la nova classe propietària, a partir del manteniment sota el seu control de l'antiga heretat senyorial. Subirats ho va fer a partir de la ratificació en la possessió de la terra que el nou ordenament jurídic de la propietat va fer dels vells primers emfitèutes.

La rabassa va ser el règim de posada en explotació de la terra que, majoritàriament, adoptaren aquests dos nous propietaris. Per a Dalmases, la concessió de terres a rabassa va ser la manera d'amortir el cop que en la percepció de rendes va

26. El primer dels establiments de terreny per edificar casa en l'heretat Mata de Garrigues de Pierola data de 3 de juny de 1832 i fou atorgat per Pere Subirats a Josep Subirats Rigol (AHSFL., not. Miró Oriol). Aquella mateixa data i davant el mateix notari es firmaren tres contractes més d'aquest tipus; un el 16 de febrer de 1834; i un altre l'any 1837, sempre davant el mateix notari Miró Oriol. Entre 1852 i 1853 el mateix Pere Subirats, estableix en emfitèusi tres nous solars per fer casa a continuació de les que s'havien construït durant els anys trenta, en aquesta ocasió per escriptures atorgades davant el notari de Martorell Francesc Buixeres (AHSFL, not. Buixeres 29-XII-1852 i 10-VII-1853).

27. Serveixi d'exemple el cas de Pau Castells Comajuncosa, pagès de Pierola, qui el 16-III-1852 rebia un préstec de Pere Subirats de 9.680 reals de billó. El mateix dia en Subirats li signà escriptura de rabassa morta d'una peça de terra situada a l'heretat Mata de Garriga, en virtut de la qual el rabassaire es comprometia a pagar 1/3 de la verema i 1/2 de les olives que collís en aquella peça de terra a més d'un cens de 2 gallines i 20 reals de billó cada any per St. Miquel (AHCI, not. Pau Castell).

QUADRE IV. Règim d'explotació del patrimoni rústic de Joan Subirats Parent. 1861-1862

	Sembradura	Vinya	Olivera	Total conreat	Total erm-bosc	TOTAL
1. El Bruc						
Explotació directa o masoveria ²⁸	0,06	5,63	0,00	5,69	36,96	42,66
Rabasses	0,07	58,72	2,04	60,83	13,63	74,46
Total	0,14	64,35	2,04	66,53	50,59	117,12
2. Pierola						
Explotació directa o masoveria	7,74	7,98	1,76	17,48	94,30	111,78
Rabasses	0,44	84,50	2,50	87,44	71,33	158,78
Total	8,18	92,49	4,26	104,92	165,63	270,55
3. Masquefa						
Explotació directa o masoveria	1,44	35,90	0,49	37,83	15,18	53,00
Rabasses	1,49	77,25	0,00	78,74	0,24	78,99
Total	2,93	113,15	0,49	116,57	15,42	131,99
4. Esparreguera						
Explotació directa o masoveria	1,35	0,00	0,00	1,35	0,34	1,69
Rabasses	1,44	51,35	22,31	75,10	1,38	76,48
Total	2,79	51,35	22,31	76,45	1,72	78,17
TOTAL						
Explotació directa o masoveria	10,59	49,51	2,25	62,35	146,78	209,13
Rabasses	3,44	271,83	26,85	302,12	86,59	388,71
Total	14,03	321,34	29,10	364,47	233,37	597,84
tants per 100						
Explotació directa o masoveria	16,98	79,40	3,61	100		
Rabasses				29,81	70,19	100
				77,72	22,28	100
Total	3,85	88,17	7,98	100		
				60,96	39,04	100
Explotació directa o masoveria	75,47	15,41	7,74	17,11	62,90	34,98
Rabasses	24,53	84,59	92,26	82,89	37,10	65,02
Total	100	100	100	100	100	100

Fonts: Elaboració de les dades procedents dels amillaraments que es poden consultar a l'ACA, fons hisenda, amillaraments del pobles de la província de Barcelona, el Bruc (1861), reg. 151, Pierola (1861) reg. 1051, Masquefa (1862), reg. 761 i Esparreguera (1861), reg. 490.

significar la desaparició de la sostracció feudal. Per a Subirats, en canvi, l'establiment de terres ermes a petits pagesos perquè hi plantessin ceps constituí una fórmula de promoció econòmica que va anar acompanyada d'un ascens imparable en el pla social. La culminació de la trajectòria ascendent d'aquesta família de vells emfiteutes, convertits en propietaris-hisendats a partir de la liquidació de les últimes reminiscències del règim senyorial durant el segon terç del segle XIX, no es produirà fins a principis del segle XX, quan la pubilla Subirats es casà amb Jorge de Camps i de Casanova, tercer marquès de Camps.²⁹ Amb aquest enllaç matrimonial el patrimoni que els Subirats, descendents dels primitius Mata de Garrigues, havien anat acumulant al llarg de més de sis segles s'incorporà al del marquès de Camps, un dels més eminents representants de la classe propietària catalana de principis del segle XX.³⁰

Quan a finals del segle XVIII es posaren de manifest les contradiccions del model d'especialització que seguïen zones com la que estem considerant, l'ascens en els terrenys econòmic i social d'aquest estrat social integrat pels primers emfiteutes topà amb la persistència de la sostracció feudal. Quan aquests primers emfiteutes descobriren que la rabassa morta constituïa una eina molt eficient per a posar en conreu les terres marginals de les seves bastes explotacions, s'adonaren que la sostracció feudal posava un sostre a la renda que podien exigir als rabassaires. La superació d'aquest sostre només era possible a partir del desmantellament de l'ordenació feudal del règim de tinença de la terra que acabés amb la sostracció de caire feudal (bàsicament amb el delme).

La lluita pagesa contra el règim senyorial durant el primer terç del XIX que, en casos com l'exposat capitanejaren aquests primers emfiteutes, s'ha d'entendre en aquest context de tensió creixent entre les velles formes d'apropiació del treball pagès en mans de l'aristocràcia tradicional i les noves, practicades pels primers emfiteutes. La seva victòria no deixà altra alternativa a la vella classe senyorial que adaptar-se a l'ordre de coses que es va consolidar al llarg de la primera meitat del segle XIX. I una de les múltiples formes que va prendre l'adaptació de la vella classe senyorial catalana al nou ordre, com s'ha vist, consistí a maximitzar la renda que podien extreure d'aquella part del senyoriu sobre la qual se'ls va reconèixer la propietat plena i absoluta, l'heretat, mitjançant la cessió de terres sota contractes de

28. Els amillaraments no concreten el regim d'explotació d'una part del patrimoni, la contribució de la qual es carrega directament al propietari. Hom creu que es tracta de terres, o bé explotades directament mitjançant treball assalariat, o bé cedides a un masover.

29. El casament se celebrà el dia 2 de gener de 1926 a l'església que els primitius Mata de Garriga havien construït al costat de casa seva a mitjan segle XVII (APP, llibre IX de matrimonis, fol. 50 v).

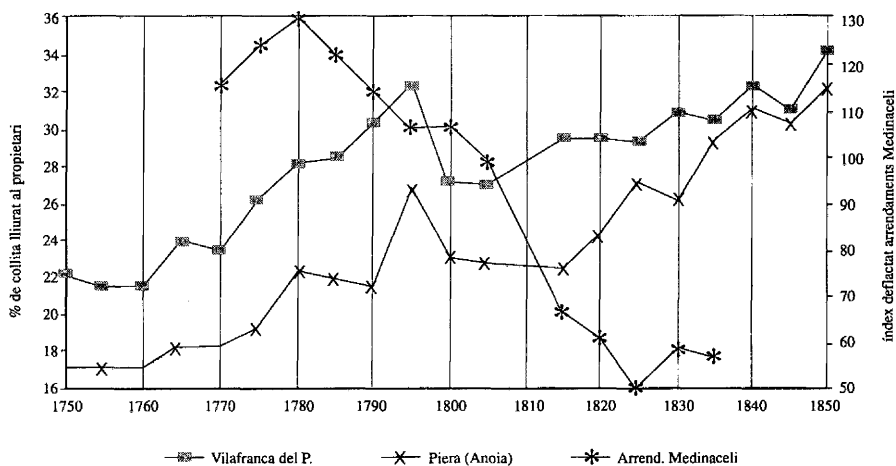
30. Sobre el paper desteacat dels marquesos de Camps en la fundació i direcció de la patronal agrària catalana podeu veure CAMINAL, M. «La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats», *Recerques*, núm. 22 (1989), p. 117-136.

rabassa morta, amb unes condicions cada cop més gravoses per al rabassaire, tal com feien els seus antics vassalls-emfiteutes.

El gràfic I, —construït a partir de la informació recollida en el quadre V— crec que il·lustra l'argument que es pretén defensar.

A les vigílies de l'entrada en la dinovena centúria la proporció de collita pagesa que podia exigir un propietari a un nou rabassaire a l'hora de pactar una rabassa havia tocat sostre. La recuperació d'aquesta proporció només va ser possible, ben entrat el segle XIX, per la caiguda de la renda feudal, primer, i la desaparició definitiva d'aquesta, després, a partir de l'entrada en vigor de l'ordenament liberal de la propietat de la terra. A partir de 1780 i, sobretot, de 1800, a les comarques vitícoles de Catalunya la renda feudal i la renda de la terra havien entrat en contradicció i es disputaven la captació de l'excedent pagès. S'acabà d'aquesta manera la connivència de la pagesia benestant amb el règim senyorial, potser perquè el negoci dels arrendaments de drets en què solien participar els més ben situats dels primers emfiteutes cada cop resultava menys lucratiu. I amb aquest trencament s'obria d'aquesta manera el cicle de la revolució liberal que havia de culminar, precisament, amb la consagració dels més ben situats d'aquells primers emfiteutes com a classe hegemònica en aquestes àrees vitícoles, juntament amb algun noble reciclat i burgesos enriquits que reinvertiren guanys en l'adquisició de terres.

GRÀFIC I. *Proporció de collita lliurada pel rabassaire al propietari segons els contractes de rabassa morta escriturats a Vilafranca del Penedès i Piera i evolució de la renda feudal segons els arrendaments de drets de la casa Medinaceli a Catalunya.*

QUADRE V. *Parts de verema pactades a les rabasses de Vilafranca del Penedès i Piera i evolució de la renda feudal*

	Proporció mitjana ponderada de raïm lliurada pel rabassaire al propietari segons les rabasses escripturades en cada un dels anys (en tant per 100)		Índex deflactat dels arrendaments de drets feudals percebuts per la casa Medinaceli a Catalunya (*)
	Piera	Vilafranca del Penedès	
1750	17,10	22,19	s.d.
1755	17,09	21,37	s.d.
1760	17,11	21,43	s.d.
1765	18,24	23,94	s.d.
1770	18,22	23,45	115,51
1775	19,17	26,20	123,56
1780	22,26	28,25	129,29
1785	21,93	28,42	121,35
1790	21,43	30,19	113,78
1795	26,93	32,36	105,94
1800	23,08	27,14	106,52
1805	22,72	26,98	99,28
1810	s.d.	s.d. (**)	66,45
1815	22,42	29,47	60,75
1820	24,38	29,52	50,16
1825	27,06	29,32	58,83
1830	26,13	30,91	57,01
1835	29,44	30,51	s.d.
1840	31,15	32,43	s.d.
1845	30,38	31,03	s.d.
1850	32,24	34,20	s.d.

* S'ha calculat la mitjana de l'índex corresponent a l'any en qüestió i als dos anteriors i posteriors.

** S'ha prescindit de la dada de 1810 per l'excepcionalitat d'aquell any de guerra.

Fonts: Les dades de Piera procedeixen del despull de les rabasses escripturades pels notaris d'aquella vila, els protocols dels quals es conserven a l'AHICI; les de Vilafranca, fins a 1800 procedeixen del treball de B. MORENO CLAVERIAS, *La contractació agrària... op. cit.*, quadre 3; a partir de 1800, les dades són les de J. COLOMÉ FERRER, *Les formes d'accés... Op. cit.*, p. 138, La informació referent als arrendaments dels Medinaceli, prové de M. CAMINAL, E. CANALES, A. SOLA i J. TORRAS, *Movimiento del ingreso señorial en Cataluña (1770-1835). Los arriendos de la casa de Medinaceli*, dins *Historia agraria... op. cit.*, pp. 442-443.

6. Per què la rabassa morta ?

Els dos casos presentats planes més amunt, juntament amb l'extraordinària difusió que va assolir la rabassa en la comarca en qüestió i en altres de veïnes durant la fase final de transició del règim feudal al burgès de propietat de la terra, porten a formular-se la pregunta de per què la nova classe propietària que emergí de la reforma agrària liberal va optar per aquesta peculiar forma d'explotació del treball aliè, i no per una altra.

Obviament, la resposta a aquest interrogant no s'ha de cercar en els arguments donats pels propis propietaris a favor d'aquesta particular fórmula de cessió de la terra. A principis del segle XX, quan el conflicte rabassaire havia esclatat amb tota la seva virulència, els més eminents representants de la classe propietària no dubtaven a presentar la rabassa morta com el fonament d'una falsa harmonia d'interessos entre propietari i conreador, i com l'eina que havia fet possible una tan idíl·lica com fictícia distribució de la propietat entre els conreadors.³¹ Aquesta visió que, en un determinat moment, va fer seva la historiografia, avui, gràcies a la recerca més d'última hora, sabem que no és, ni de bon tros, certa i que amaga una complexa realitat que comprèn diverses fórmules d'explotació del treball d'altri, de les quals, la rabassa morta només en seria una més.³²

Entre les raons que explicarien el recurs a aquesta fórmula de cessió de la terra pels propietaris de les àrees vitícoles de Catalunya en el context d'enfonsament de l'Antic Règim i l'emergència del nou, a finals del segle XVIII i al llarg de la primera meitat del XIX, caldria assenyalar, en primer lloc, la voluntat dels propietaris de traspassar els riscos inherents a la producció agrícola als pagesos a qui cedien la terra. En aquest sentit, cal remarcar que la renúncia a l'explotació directa pels propietaris vindria sobretot donada perquè no podien, o no volien, fer cara a la forta inversió en jornals que feia falta per a roturar un terreny i plantar-lo de vinya, quan es tractava de convertir erms i boscos en superfícies vitícoles. Garrabou, Pujol i Colomé han calculat, a partir de la cartilla avaluatòria de l'amillament de St. Sadurní d'Noya de 1879, que es requerien 437,74 jornals per a roturar i plantar de vinya una Ha. de terra.³³ Ll. Ferrer, a partir dels llibres de comptes de la Seu de Manresa on es detalla el cost de plantar una peça de terra de 13 jornals de superfície situada a St.

31. GARRABOU, R. «El camp català als segles XIX i XX», dins *Estructura social i econòmica del camp català*. Barcelona, 1983, p. 105 i ss.

32. Vegeu FERRER, Ll. *Pagesos, rabassaires... op. cit.*, p. 695-733; GARRABOU, R.; PUJOL J.; COLOMÉ, J. «Salaris, ús i explotació de la força de treball agrícola (Catalunya 1818-1936)», *Recerques*, núm. 24 (1991), p. 23-52 i GARRABOU, R.; PUJOL J.; COLOMÉ, J.; SAGUER, E. «Estabilidad y cambio de la explotación campesina (Cataluña, siglos XIX-XX)», dins GARRABOU, R. (coord.) *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*. Madrid, 1992, p. 15-92.

33. GARRABOU, R.; PUJOL J.; COLOMÉ, J.; SAGUER, E. «Estabilidad y cambio ...» *op. cit.*, p. 81.

Salvador de Guardiola, entre 1771 i 1775, ha estimat que només la plantació (exclosa la roturació) d'una Ha de vinya exigia uns 286 jornals de feina de mitjana. Segons Ll. Ferrer, la Seu de Manresa, per plantar de vinya aquells 13 jornals de terra (unes 6,36 Ha) va haver de fer una inversió de més de 700 lliures, només pel pagament de jornals.³⁴ En cedir les terres per ser roturades i plantades de vinya a rabassaires, els propietaris evitaven fer cara al cost monetari d'aquests jornals.

No es tracta, però, d'una qüestió estrictament econòmica lligada a la consecució d'una major rendabilitat. Al meu entendre, no s'ha de deslligar el fet que bona part de la classe propietària preferís cedir les seves terres a rabassa a cultivar-les mitjançant la contractació de mà d'obra assalariada, de l'actitud rendista que regia el seu comportament econòmic i social. En aquest sentit no s'ha d'oblidar que una part dels membres d'aquesta nova classe propietària provenien de la vella aristocràcia tradicional, el quals es van veure obligats, com a conseqüència de l'abolició dels drets més característicament feudals (el delme, en concret) per la reforma agrària liberal, a portar a terme una dura reconversió de les seves fonts de renda. Recordeu el cas exposat de la família Dalmases. Aquesta reconversió de les seves fonts d'ingrés cap a rendes no feudals hom no creu que comportés cap canvi en el seu caràcter de rendistes. Per altra banda, cal tenir molt en compte que alguns dels antics emfiteutes (convertits en propietaris absoluts per la reforma agrària liberal) adoptaren un comportament mimètic respecte a l'aristocràcia rendista tradicional. Aquests antics senyors útils (així és com se'ls anomena a molts d'ells en la documentació dels segles XVI, XVII i XVIII) van trobar en la rabassa morta una fórmula per convertir-se en perceptors de rendes igual que els senyors directes als quals es volien assemblar i amb els quals, en molts casos, van col·laborar en el manteniment de l'ordre vigent fins que els interessos dels uns i dels altres van entrar en contradicció, com s'ha exposat en l'apartat anterior. Es tracta d'un tipus de renda substancialment diferent de la renda feudal que percebien els seus senyors directes, però, l'actitud, en el fons és similar. Per il·lustrar aquesta reflexió ve a tomb el cas de Salvador Marrugat Boldú, un propietari de Piera que en morir el 1851 posseïa un extens patrimoni integrat per diverses cases, peces de terra i masos situats en el terme d'aquella vila anoiencana.³⁵ Segons l'amillament de Piera de 1853, Marrugat era propietari d'unes 230 Ha, de les quals, quasi 195 (84,63%) es trobaven cedides a rabassa morta i, la resta (15,37%), a masoveria.³⁶ El que ens interessa assenyalar aquí, però, és que aquest

34. Caldria sumar a aquesta quantitat el cost dels jornals corresponents a les feines fetes a la vinya fins a tenir-la en plena producció (entre 42 i 57 jornals més per Ha) (vegeu FERRER, LL. *Pagesos, rabassaires,...* op. cit., p. 129-135). I en les plantacions fetes sobre terres ermes o boscoses encara s'hi hauria de sumar el cost monetari dels jornals de roturació, que en aquest cas no es precisen, atès que es devia tractar d'una peça de terra campà.

35. AHPB, not. Odena, vol. 2, 1851, fols. 260-283.

36. ACA, Hisenda, amillaments, reg. 1.041.

propietari que havia traslladat la seva residència de Piera a Barcelona a principis dels anys quaranta del segle XIX, el 1842 es va desentendre de la gestió del seu patrimoni de Piera, i optà per l'arrendament de la percepció de totes les rendes que li corresponien cobrar en concepte de lloguer de cases, censos de censals i parts de fruits de masovers i rabassaires establerts a les seves finques, pel terme de cinc anys, i pel preu de 8375 lliures per tots cinc anys. Entre els arrendataris figura un personatge que ja ens és conegut: Pere Subirats. Subirats, enfront de Marrugat, encarnaria un altre tipus de propietari, molt més actiu i dinàmic.

Finalment, un factor que no s'ha de deixar de banda a l'hora d'entendre la gran difusió assolida per la rabassa en l'arc cronològic que va de finals del segle XVIII a mitjan segle XIX, és que l'establiment de terres a rabassa morta no va ser una pràctica privativa dels grans hisendats. Molts dels vells primers emfiteutes esdevinguts nous propietaris a partir de la liquidació del sistema senyorial, amb patrimonis molt més modestos que els considerats anteriorment, també s'afanyaren a establir rabassaires en les seves propietats. Tal com s'ha assenyalat en un altre lloc, la intensificació d'aquesta pràctica durant les dècades posteriors a la Guerra del Francès no s'ha de desvincular de l'increment de les exigències fiscals d'un estat en bancarrota fetes a aquests propietaris en el context d'una conjuntura fortament deflacionista.³⁷ La decisió de cedir terra a rabassa morta per aquests propietaris més modestos s'ha d'entendre a partir de la seva estratègia global de reproducció. L'autoconsum i l'allunyament dels mercats guiava la presa de decisions econòmiques d'aquestes unitats. La comercialització de les parts de fruits que els lliuraven els rabassaires establerts en les terres marginals de les seves propietats feia possible una inserció parcial en el mercat d'aquestes unitats pageses que, d'aquesta manera, ingressaven diners sense haver de fer cap inversió, ja que els rabassaires constituïen una mà d'obra que no havien de retribuir monetàriament.³⁸

37. COLOMÉ FERRER, J.; VALLS JUNYENT, F. *La viticultura ... op. cit.*

38. Vegeu P. PASCUAL, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX*. Barcelona, 1990, p. 21-81. Aquest tipus de pagesos portaven una mena de doble comptabilitat: en espècie i en diners. Al compte en espècie les entrades provenien sobretot de les collites anuals. Les sortides eren fonamentalment la llavor i l'autoconsum familiar. Al compte en diners les entrades provenien de la comercialització de la part de la collita no autoconsumida i utilitzada per reproduir el procés de producció. Aquests diners servien per a atendre despeses tan diverses com dots, contribucions, soldades de mossos, pastors etc. La consecució de l'equilibri de cadascun d'aquests dos comptes garantia la reproducció de la unitat pagesa.